

REGERINGSKANSLIET

Utrikesdepartementet

321

Mänskliga rättigheter i Iran 2004

1. Sammanfattning av MR-läget

MR-läget fortsätter att inge djup oro. Kränkningarna av de mänskliga rättigheterna i Iran är omfattande och har pågått under lång tid. En försämring av MR-läget synes i flera avseenden ha skett efter parlamentsvalen i februari 2004, inte minst vad gäller yttrandefriheten. Avrättningar, inhumana straff och godtyckliga frihetsberövanden fortsätter i stor utsträckning. Känslan av otrygghet är utbredd. Tilltron till statens och myndigheternas både förmåga och vilja att upprätthålla lag och ordning är svag. Iran lever inte upp till kraven på en rättstat.

De konservativa religiösa krafterna i Iran förhindrar genom sin kontroll av rättsväsendet och Vaktarrådet utvecklingen för ökad frihet och demokrati. Även det i februari 2004 nyvalda parlamentet, har nu en stark konservativ majoritet. Makthavarna förbehåller sig den exklusiva rätten rörande tolkningen och tillämpningen av Islam och av Koranen och förbjuder andra att göra detta.

Tendensen hittills i år är ökade övergrepp mot enskilda personer och deras privatliv, alltfler restriktioner av friheten, och en ökad intolerans i form av radikal islam. Den ganska öppna, men ingalunda riskfria, samhällsdebatten som tidigare skett i reformistisk anda så länge reformisterna hade egen majoritet i parlamentet har dämpats. President Khatamis reformistiska ansträngningar har blockerats och är nu helt borta. Med det dåvarande reformistiska parlamentets stöd verkade Khatami för två lagförslag, som dock stoppades av Vaktarrådet. Det ena förslaget gick ut på att eliminera de klerikalas (Vaktarrådets) vetorätt mot kandidater i allmänna val och det andra förslaget gick ut på att ge presidenten möjlighet att ingripa mot rättsväsendets politiska domar.

De institutioner som är tänkta att slå vakt om mänskliga rättigheter är generellt svaga och är inte politiskt oberoende. Ett stort antal frivilligorganisationer finns fastän med beskuret inflytande i det civila samhället.

Irans konstitution garanterar grundläggande mänskliga rättigheter men innehåller samtidigt inskränkningar av dessa rättigheter när de anses strida mot islam. Iran har anslutit sig till flera MR-konventioner, men tillämpningen är i många fall undermålig.

Det finns uppenbara brister i rättssäkerheten och lagstiftningen åsidosätts ofta av politiska hänsyn. Den enskildes möjligheter att skydda sig mot kränkningar och övergrepp är små och i praktiken är principen om allas likhet inför lagen inte garanterad. Konstitutionens övergripande syfte är i första hand att slå vakt om ett islamiskt styre under en religiös ledare.

EU har sedan 1983 varje år lagt fram en resolution i FN:s kommission för de mänskliga rättigheterna (MR-kommissionen) som kritiserat Irans bristande respekt för mänskliga rättigheter, något som legat till grund för mandatet att utse en specialrapportör för mänskliga rättigheter i Iran. Vid MR-kommissionen våren 2002 röstades resolutionen ner och sedan dess har det inte lagts fram någon resolution i MR-kommissionen. Hösten 2003 respektive 2004 antog FN:s generalförsamling en resolution om MR-situationen i Iran.

Iran, som sedan 1996 nekat MR-kommissionens specialrapportör tillträde till Iran, tillät chefen för FN:s arbetsgrupp för godtyckliga fängslanden och också FN:s särskilde rapportör för rätten till yttrandefrihet att besöka Iran i februari respektive november 2003. Även om Irans vilja att tillåta besöken måste ses som ett positivt resultat kunde rapportörerna inte konstatera att Iran levde upp till sina åtaganden på dessa områden. I själva verket medförde besöken att situationen för flera av de frihetsberövade och trakasserade iranier, som FN-representanterna var i kontakt, ytterligare förvärrades.

EU har med Iran sedan december 2002 inlett en institutionaliserad dialog i syfte att förbättra MR-situationen. Det senaste dialogmötet skedde i juni 2004. Dialogen har hittills inte lett fram till några konkreta eller positiva resultat. EU har antagit rådslutsatser om MR-situationen i Iran.

Bristen på positiva resultat illustreras bl. a. av följande:

- Inför parlamentsvalen i år utestängde och diskvalificerade den konservativa makten över tvåtusen reformister, såväl sittande ledamöter som kandidater. Några av dessa har brutalt förföljts, misshandlats eller åtalats.
 - Regimen söker förhala granskningen av den rättsvidriga processen av den mördade iransk-kanadensiska journalisten Zahra Kazemi, som blev misshandlad till döds i fängelset.
 - Ett besök av FN:s arbetsgrupp rörande "ofrivilliga försvinnanden" har av de iranska myndigheterna skjutits upp på obestämd tid.
 - Under sommaren i år skall åtskilliga kvinnor ha arresterats i butiker och restauranger anklagade för brister i den muslimska klädkoden.
 - Polisens tillslag mot privata fester har ökat.
 - Makthavandes retorik mot "sedefördärvet och det västerländska inflytandet" är hårdare än för ett år sedan.
 - Ökad ovilja från de iranska myndigheternas att erkänna bristerna i MR-läget i Iran .
- 2. Ratifikationsläget beträffande de mest centrala FN-konventionerna**
Iran har anslutit sig till och ratificerat konventioner enligt nedan.
Rapporteringen till konventionskommittéerna haltar.
- Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (juni 1975).
Iran har inte tillträtt något av tilläggsprotokollen.
 - Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (juni 1975).
 - Konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering (augusti 1968)
 - Konventionen om barnets rättigheter (juli 1994) fastän med en allmän reservation med hänvisning till sharia-lagarna, som bl. a. gäller den lagliga giftasåldern
 - Genèvekonventionen om flyktingars rättigheter samt tilläggsprotokollet

Anslutning till konventionen mot alla former av diskriminering mot kvinnor liksom till konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning, som det reformistiska parlamentet hade röstat för, har stoppats av Vaktarrådet. I maj i år fattade rättsväsendet ett beslut om förbud mot tortyr vilket sedan blivit lag. Innebörden av lagen är ingalunda klar och ter sig snarast kosmetisk. Beträffande efterlevnaden av barnkonventionen är denna dålig eftersom åtskilliga minderåriga under de senaste åren, senast i augusti 2004, avrättats efter avkunnad dödsdom. Inga framsteg har skett vad gäller ratificeringen av Romstadgan för internationella brottmålsdomstolen.

3. Respekt för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Misshandel och tortyr i synnerhet i samband med häktning och arrestering fortsätter i stor omfattning i Iran.

Parlamentet antog i juni 2004 en lag som Vaktarrådet oväntat hade godkänt och som syftar till att förhindra tortyr. Frågan kvarstår om lagen kommer att tillämpas och leda till en faktisk förändring.

Grymma bestraffningar förekommer enligt sharia-lagarnas s.k. Hodud/Hadd-bestämmelser. Dessa tillämpas mot brott, som anses bryta mot Guds lag varvid Gud så att säga är "sakägande" och varken domaren eller lagstiftaren i princip kan ändra på eller avskaffa straffregeln. I praktiken rör det sig ofta om brott relaterade till sexualliv och otrohet samt till statens säkerhet. Beviskraven för Hodud-brott är höga och antalet dödsstraff som verkställts under dessa lagar är lågt. Exempelvis krävs vid äktenskapsbrott fyra rättrådiga vittnen eller erkännande inför domstol.

Kända fall av stening förekom under 2000 och 2001 och gällde kvinnor dömda för äktenskaps- och sedlighetsbrott. Ett moratorium betr. stening avkunnades av de iranska myndigheterna i december 2002. Åtskilliga personer har likväl sedan dess dömts till stening. Ingen inrapportering finns av att dessa domar skall ha verkställts under 2003 och 2004. Det är dock svårt att erhålla trovärdig information och korrekta uppgifter kring efterlevnaden av moratoriet.

Spöstraff utdöms enligt principen om taazirat (d. v. s. straff inte nämnda i Koranen). Spöstraff verkställs i stor utsträckning, inte sällan mot unga, ibland offentligt på central plats i städerna. Denna bestraffning utmätts ofta för moraliska brott som fritt socialt umgänge och

alkoholkonsumtion. I många fall av politisk natur kan såväl fängelse- som dödsstraff föregås av spöstraff.

Andra grymma straff enligt sharia-lagarna är stympning. Tjuvar, som återfaller i brott, får ofta fyra fingrar på högerhanden avhuggna, och efter ytterligare återfall hela högerhanden. Antalet amputeringar är svårt att bedöma men enligt uppgift sker bara i staden Mashad (som hyser Irans viktigaste muslimska helgedom) omkring 10 årliga amputeringar. Ingen klar information finns om fortsatt tillämpning av "cross – amputation" (höger hand, vänster fot). Moratoriet betr. amputationer, som avkunnades av myndigheterna i mars 2003, har inte iakttagits. Flera amputationsdomar har verkställts, i några fall offentligt.

Situationen i landets fängelser förblir alarmerande. Motstridiga uppgifter från myndigheterna finns om antalet fångar men dessa brukar ofta uppskattas till omkring 140 000 (en lägre siffra än förra året vilket av regimen förklaras bero på amnestier och längre permissionstider). Av dessa sägs hälften vara narkotikabrottslingar, en annan stor del rånare, och 2000 ungdomsförbrytare. Cirka 600 barn uppges bo i fängelse tillsammans med sina mödrar. I snitt uppges varje fånge ha mindre än tre kvadratmeter till sitt förfogande. Parlamentariker, som besökt fängelser, vittnar om hur flera fångar trängts in i små celler med dåliga sanitära förhållanden och undermålig kost. Åtskilliga fångar har inte avkunnats formell dom och de svävar i okunskap om fängelse-straffets längd. Antalet politiska fångar är svårt att ange men torde uppgå till flera hundra. Bland dessa finns ledare för studentrörelser, journalister, MR-aktivister, bahaier och medlemmar i förbjudna kurdiska partier.

Iran har över 2 miljoner narkotikamissbrukare, varav uppskattade 250 000 under 18 år. Missbruket rör sig mestadels om opium men heroin, kokain, hasch och ecstasy m. m. blir vanligare. Ytterligare någon miljon tros nyttja narkotika men utan att klassas som beroende. Med missbruket har följt ökad spridning av HIV/AIDS. Enligt hälsoministeriet uppgår antalet HIV-positiva i Iran till 35 000. Av dessa skall 65 procent ha smittats genom förorenade sprutnålar och cirka 10 procent genom sexuellt umgänge. Antalet officiellt registrerade HIV/AIDS-fall är 5000. Den utbredda narkotikasmugglingen, som skapat laglöshet med bl. a. sexhandel av kvinnor i gränstrakterna mot Afghanistan och Pakistan, medför varje år att hundratal smugglare dör antingen i väpnade operationer eller genom avrättning, och att tusentals personer arresteras.

Iran har satsat stora resurser på att bekämpa narkotikasmugglingen men anser sig få alltför litet stöd utifrån i kampen. Av all råopium som

beslagtogs globalt återfinns den övervägande delen i Iran. Större mängder heroin och morfin beslagtogs också i Iran. Grövre narkotikabrott straffas med döden (innehav av mer än 30 gram heroin/morfin eller över 5 kg opium). Rättegångar mot narkotikasmugglare förefaller summariska och medger mycket små möjligheter för den åtalade att överklaga.

Oppositionsgruppen Mujahedin- e Khalq (MKO), som sedan 1981 fört en väpnad kamp mot den islamiska republiken Iran från baser i Irak har avväpnats av USA och står under amerikansk/brittisk kontroll. Irans regering har förklarat att ångerfulla MKO-medlemmar är välkomna till Iran. Åtskilliga botfärdiga MKO-medlemmar skall också, enligt uppgift, ha återvänt till Iran och förenats med anhängare.

Slaveri eller slaveriliknande former finns inte i Iran.

4. Dödsstraff

Tusentals personer avrättades varje år i Iran tiden efter revolutionen 1979 liksom under kriget mot Irak 1980 – 1988. Antalet avrättningar fortsätter att vara högt. Ingen officiell statistik är tillgänglig.

Under 2003 inrapporterades 104 avrättningar varav 50 genom hängning. Mörkertalet är sannolikt stort. I april 2003 verkställdes fem hängningar i ett fängelse i Teheran, i maj 2003 hängdes flera personer i staden Mashad dömda för hor och sodomi, i juli 2003 hängdes två män offentligt i staden Behbahan dömda för rån och våldtäkt, i provinsen Baluchistan halshöggs en man med svärd dömd för rånmord 2003, och i samma provins avrättades under 2003 ytterligare personer.

Under 2004 synes mönstret beträffande avrättningar gått igen. De omfattar inte sällan grupper om 5 – 6 personer. Vid flera tillfällen sker avrättningarna offentligt på centrala platser i städerna och visas på TV. Under de senaste åren har åtskilliga minderåriga ha avrättats. Den 15 augusti 2004 hängdes i staden Neka en mentalt störd flicka på 16 år dömd för osedligt leverne, och flera dödsdomar avkunnades under året mot minderåriga.

Domar med dödsstraff avkunnas och tillämpas för brott som inte anses allvarliga. Dödsstraff under Irans civila lagstiftning kan utdömas för mord, väpnat rån, våldtäkt, hädelse och allvarliga narkotikabrott. Det kan på goda grunder misstänkas att dissidenter ibland elimineras på så sätt att domstolen dömer dem till döden för narkotikabrott. Avrättningar med öppet politiska förtecken gäller främst kurdiska aktivister och medlemmar i det förbjudna Kurdistans Demokratiska parti (KDP – I).

Flera avrättningar av KDP – I medlemmar har skett under de senaste åren.

FN och EU har vid ett flertal tillfällen kritiserat Iran för att inte leva upp till de minimikrav som omgärdar dödsstraffet. Avrättningar sker ofta i fängelserna och ibland underrättas anhöriga först i efterhand.

Irans rättsväsende har i rekommendationer deklarerat moratorium mot dödsstraff genom stening samt mot straff i form av amputationer. Dessa rekommendationer har dock inte omvandlats till lag. Domar med straff i form av stening och amputationer har avkunnats även efter det att rekommendationerna har utfärdats, men det råder osäkerhet om i vilken grad de har genomförts.

Enligt sharia-lagarnas vedergällningsrätt (quesas) har anhöriga till en mördad person möjlighet att benåda en dödsdömd i utbyte mot blodspengar (diyeh). Beloppet är 150 miljoner rial för en man (cirka 160 000 SEK) och hälften för en kvinna. I händelse av betalning med blodspengar omvandlas dödsstraffet som regel till fängelsestraff. Enligt tidigare lagstiftning var blodspengarna högre för muslimer än icke-muslimer. Med en ny lag från januari i år blir denna ersättning lika stor också i sådana fall där den mördade är jude, kristen eller zorastrier (men däremot inte bahai).

5. Rättssäkerhet

Rättssystemet i Iran präglas av opålitlighet, oförutsägbarhet och korruption. Domare kan påverkas genom mutor. Rättssäkerheten är svag. Ett självständigt rättsväsen saknas i praktiken. Godtyckliga arresteringar och försvinnande fortsätter att vara ett kännetecken för det iranska rättssystemet. Hemliga och icke-officiella fängelser existerar. Tvivelaktiga rättsprocedurer och special-domstolar dömer trots att de saknar legal kompetens i det aktuella målet. Rätten till offentlig prövning inför en opartisk domstol respekteras inte. Det saknas ett självständigt åklagarväsen. Vidare består det förhållandet att domare inte sällan uppträder också som åklagare trots att åklagarämbetet återinfördes genom lag den 19 oktober 2003. Separationen mellan åklagare och domstolsväsende har genomförts i nio provinser, men det är tveksamt om reformen lever upp till grundläggande rättssäkerhetskrav.

Det legala ramverket i Iran är vagt och tvetydigt. Brottsrubriceringar som t. ex. "hot mot islamiska värderingar" eller "brott mot Gud" är svåra att bemöta. Ett grundläggande problem är att enskilda domare inte enbart förutses döma utifrån kodifierad lag. En del av dem är präster som saknar formell juridisk utbildning. I många fall baseras domarna på

sharian och fatwas från ledande religiösa uttolkare av Koranen vilket skapar inkonsekvens, osäkerhet och juridiskt virrvarr. Ett exempel är övergång till annan religion (apostasi) som inte är ett brott enligt civil lag men däremot är brottsligt enligt Koranens Houdud-bestämmelser om brott mot Gud (liksom otrohet och homosexualitet) och därför skall bestraffas med döden.

Det iranska rättsväsendet är formellt självständigt men det utsätts för påtryckningar från olika grupper och individer inom samhällssystemet. Delar av ordningsmakten står bortom de folkvaldas kontroll. Det finns exempel på vad som påminner om dödspatruller och paramilitära samt andra ljusskygga organisationer jämte påtryckningsgrupper av "hard – liners " med fascistiska och religiösa förtecken och som har kopplingar till den politiska och religiösa makten. Det skall finnas, även om detta officiellt förnekas, fängelser och häkten utan insyn från ordinarie polis, där politiska fångar hålls.

Iran tillämpar inte s.k. dubbel lagföring även om iransk lag saknar uttryckligt lagrum som reglerar frågan. Praxis pekar dock mot att dubbel lagföring inte förekommer mot iranier som återvänder till Iran efter avtjänat straff utomlands.

Domstolsväsendet har flera parallella instanser. Revolutionsdomstolar dömer ofta i allvarliga politiskt laddade brott. Insynen är ringa och liknelser görs med militärdomstolar där domaren samtidigt varit åklagare. I de allmänna domstolarna finns formellt garantier för rättssäkerheten genom överklagningsrätt och rätt till fritt val av försvarare. I praktiken åsidosätts detta ofta. Efter domstolsreformen 1995 handläggs mål rörande civil-, handels-, och straffrätt vid samma domstol. En och samme domare förväntas kunna döma i vitt skilda typer av mål. Även genom bristen på domare och deras ganska låga utbildningsnivå förstärks den bristande rättssäkerheten.

Det finns en rad specialdomstolar för bl. a. pressfrågor och för statsanställda. Det finns också militärdomstolar vilka, liksom de särskilda klerikala domstolarna för mullor och teologer, betraktas som instrument och fora för ideologisk kontroll. De klerikala domstolarna omnämns inte i konstitutionen som del av det ordinarie rättsväsendet utan lyder direkt under Ledaren.

Försvarsadvokater, som engagerat sig i MR-fall, utsätts inte sällan för påtryckningar och repressalier. Ibland dras deras licenser in. Nobel-fredspristagaren och advokaten Shirin Ebadi utsätts för hotelser från

islamska "hard-liners" som är associerade med konservativa grupper inom eller nära regimen.

Övergrepp från ordningsmaktens sida inrapporteras i samband med demonstrationer och folksamlingar under 2003 och 2004.

De militanta islamiska påtryckningsgrupperna - Ansar-e Hizbollah, Basij med flera - fortsätter med den religiösa maktens goda minne att brutalt angripa politiska motståndare utan att ställas till svars.

Det är vanligt förekommande att ordningsmakten för en kortare tid håller en person gripen utan möjlighet att kommunicera med omvärlden och utan att anhöriga informeras. Detta gäller inte minst ungdomar som brutit mot sedlighetsreglerna och som tvingas tillbringa en eller två nätter i häkte innan de släpps.

Islamic Human Rights Commission (IHRC) och det s. k. Commission 90 i parlamentet tillskapades ursprungligen för att ge enskilda personer möjlighet att anmäla MR-brott men är inte oberoende och har i själva verket blivit utan betydelse för sitt ursprungliga ändamål (jfr. kap. 20 Oberoende MR-organisationer).

6. Personlig frihet

Den sociala toleransen är liten i Iran med strikta klädes- och umgängesseder. Genom ordningsmakten sker övergrepp mot den personliga friheten. Förseelser beträffande klädkod (alltför fri klädsel) eller umgänge (fritt umgänge mellan ogifta) kan resultera i en varning, böter eller spöstraff. Maktavarnas trakasserier mot enskilda personer tilltog i omfattning under sommaren 2004.

Godtyckliga frihetsberövanden förekommer genom att personer förs bort och fängslas utan domstolsbeslut och utan att anklagas för något formellt brott.

I det iranska samhället kan varje handling i vardagen bli politiskt laddad, t. ex. att lyssna på västerländsk musik, att hålla sin partners hand offentligt, att ha långt hår, att vara sminkad, att bära slips, att låta slöjan glida ned på axlarna och att blotta håret. Nästan varje attityd och akt har potential att omsättas i protest eller uppror mot regimen intolerans och därmed få rättslig påföljd. Regimen är på sin vakt, slår ned på avvikelser från den påtvingade normen att visa vad som är rätta ideal och rätta värderingar. Detta skapar spänningar i samhället och ligger till grund för frekventa kränkningar i vardagen, t. ex. förolämpningar från ordningsmakten, revolutionsgardister och påtryckningsgrupper mot vad de godtyckligt finner vara ett icke-islamiskt beteende. Det är en typ av

övergrepp som inte ofta når tidningsrubrikerna eller får större internationell uppmärksamhet.

7. Strafffrihet

Politiskt betingat våld förekommer i Iran. Flera mäktiga politiker, konservativa företrädare och grupperingar utnyttjar parapolisiära friskaror som Ansar-e Hizbollah och Basij för att skrämma eller mörda motståndare. Endast i undantagsfall straffas medlemmar ur dessa grupper och organisationer, trots att de ofta gjort sig skyldiga till grova brott som misshandel och mord.

Det mycket uppmärksammade MR-fallet som gäller dödsmisshandeln i ett fängelse sommaren 2003 av den kanadensisk-iranska fotojournalisten Zahra Kazemi (vilket medfört ansträngda diplomatiska förbindelser mellan Kanada och Iran) är fortfarande ouppklarat. Intrycket är att de makthavande vill tysta ned fallet och avföra det från den rättsliga agendan. Starka misstankar finns om myndighetspersoners delaktighet i dödsmisshandeln. I synen på Kazemi-fallet kommer även samhällseliga motsättningar i dagen.

8. Yttrande- och mediafrihet

Valen till parlamentet, majlis i februari 2004 kännetecknades av att ett stort antal reformistiska kandidater diskvalificerades, vilket innebar att det iranska folket förnekades möjligheten till fria och öppna val. Begränsningar i yttrandefriheten har förstärkts efter parlamentsvalen, bl.a. genom att tidningar har tvingats upphöra med sin utgivning, arrestering av journalister och stängning av webbplatser.

Sedan parlamentsvalen har ett stort antal reformvänliga tidigare parlamentsledamöter och journalister ställts inför rätta anklagade för olika typer av förtal mot regimen.

Politisk opposition är kringskuren i Iran. Kritik mot den islamiska regimen är i princip förbjuden och straffas hårt. Politiska partier är visserligen tillåtna men opposition i västerländsk bemärkelse saknas.

Rätten att hysa och uttrycka åsikter respekteras inte i Iran trots skydd i grundlagen. Regimkritiker och personer som återger obekväma åsikter riskerar att fängslas eller straffas på annat sätt.

Den frispråkighet som pressen för några år sedan visade i en allt öppnare och alltmer samhällskritisk debatt har dämpats, och pressen har genom det ökade trycket från makthavarna blivit försiktigare och anpassat sig mera till regimens dikterade doktrin. Trycket mot journalisterna ökade under 2004. Förhandscensur av tidningar förekommer visserligen inte

(däremot för böcker), men journalister som ger uttryck för eller återger regimkritik riskerar att fängslas. Åtskilliga journalister kallas till domstol för misstänkta brott mot presslagarna utan att något formellt åtal väcks. Detta beteende upplevs av medierna som trakasserier och skrämstaktik från makthavarnas sida. Iran saknar system med ansvarig utgivare.

Pressen var för några år sedan på väg att bli en av de viktigaste plattformarna för förändring men har undertryckts av den konservativa makten. Sedan rättsväsendet inledde en kampanj mot det fria ordet under 2000 skall hundratalet tidningar och tidskrifter permanent eller tillfälligt upphört med sin utgivning. Det tidigare reformistiska parlamentets försök att liberalisera presslagarna misslyckades. Mer än 20 journalister anses hållas fängslade för att ha uttryckt olämpliga åsikter eller spridit vad som betecknas som falsk information och lögn.

Reportrar utan gränser har kallat Iran för världens största fängelse för journalister. Ofta är det inte åtal under specifika presslagar som används mot journalister utan diffusa och svepande hänvisningar till islamisk moral och nationell säkerhet.

Även parlamentsledamöter har utsatts för arresteringar, skrämelse, mordhot och trakasserier, ibland i form av rent fysiska angrepp när de yttrat sig i kammaren.

På det kulturella området har möjligen viss uppmjukning skett ifråga om t.ex. film och musik. Flera böcker har dock (böcker kräver utgivningstillstånd och förhandscensur) dragits in i efterhand sedan deras publicering väckt kritik. En stor del av regimens censurapparat faller egentligen utanför lagen, t. ex. uppmaningar och hot mot enskilda förläggare, fördröjningar och extra kostnader för utgivningstillstånd, eller attacker från "hard-liners" mot bokaffärer som förstörts eller bränts. Endast i undantagsfall har någon ställts till svars för dessa attacker. I vissa fall har rättsväsendet snarare legitimerat dem som uttryck för folkets vilja och ställt författare, förläggare och journalister inför rätta.

Tidningar i Iran drivs oftast mer av personliga och politiska skäl än publicistiska ideal och företräder intressegrupper snarare än värderingar. Flera framstående parlamentariker använder egna tidningar som sina politiska plattformar. Rätten att starta och driva en publikation är begränsad i lag och utesluter bl. a. personer som varit anhängare till shahen.

Flera av journalisterna på de indragna tidningarna har startat hemsidor på Internet där de söker fortsätta att leverera nyheter och föra en kritisk

och öppen debatt. Antalet Internet-abonnenter i Iran uppskattas till drygt 2 miljoner och ökar.

För att begränsa informationsfriheten på Internet söker regimen förhindra privata operatörer att erbjuda nätanslutning. Tanken är att samla alla uppkopplingar under en statlig operatör och därigenom lättare kontrollera tillgången till känsliga sidor. Privata operatörer agerar dock fortfarande fritt och det finns hundratals Internet-caféer som lockar framför allt de unga.

Förbudet mot satellit-TV efterlevs inte längre i Teheran. Trots höga böter och i en del fall spöstraff fortsätter den svarta marknaden för paraboler att blomstra. Under lång tid var satellit-TV något som tolererades men sedan ett antal TV-kanaler drivna av exiliranier i USA börjat sända politisk propaganda mot regimen inleddes en konservativ kampanj för att samla in illegala paraboler. Den har dock inte haft någon större effekt.

Rättsväsendet fortsätter att med kraft slå ned på politiskt kritiska men också "omoraliska" Internet-sidor och att spärra dessa.

Det är rimligt att anta att den islamiska regimen omfattande kontrollapparat ingriper i människors privatliv genom telefon-avlyssning, övervakning och öppnanden av privatbrev som skickas med post. Iranier som umgås med utlänningar kan räkna med särskild uppmärksamhet. Olagliga kontakter med västerländska diplomater eller med internationella delegationer återkommer inte sällan i åtals-punkterna mot oliktankande.

9. De politiska institutionerna

Den högsta politiska och religiösa makten i Iran innehas av den religiöse Ledaren (Vali-e Faqih) som står över både president och parlament. Ledaren utses på livstid av en expertförsamling (Majlis-e- Khobregan) med rätt att avsätta Ledaren under särskilda förhållanden. Ayatollah Ali Khomeinei innehar posten sedan 1989.

Den lagstiftande makten i Iran utövas av ett folkvalt parlament (Majlis-e-Shura-ye-Islami) med 290 ledamöter. Val hålls vart fjärde år, senast i februari 2004. Valet var dock kraftigt manipulerat genom att ett antal kandidater ogiltigförklarades på oklara grunder.

Samtliga medborgare över 15 år har rösträtt. Den verkställande makten ligger formellt hos presidenten, som i praktiken fått allt mindre att säga till om. Presidenten väljs på fyra år. Samma person kan vara president

högst två mandatperioder i rad. Den nuvarande presidenten Mohammad Khatami omvaldes sommaren 2001. Nästa presidentval blir i juni 2005.

Väktarrådet (Shura-ye-Negahban) fyller en lagrådsliknande funktion och har att tolka grundlagen liksom att granska att all lagstiftning som antas av parlamentet är förenlig med islamsk rätt. Väktarrådet granskar även kandidater inför val till parlament, presidentämbete, och till expertförsamlingen. Rådet, som är en av de mäktigaste institutionerna i den iranska staten, består av tolv personer, varav sex teologer utses av Ledaren och sex jurister på förslag av parlamentet efter Ledarens anvisningar.

För att lösa och medla i konflikter mellan parlamentet och väktarrådet finns ett särskilt "råd för fastställande av ändamålsenlighet" eller "medlingsrådet" (Council for Determination of Expediency, Shura-e-Maslahat eller Majma-e-Tashkhiss-e-Maslahat-e-Nezam) med 31 ledamöter. Rådet, som inrättades 1988, har under åren fått ökad makt och utvecklats till ett slags kabinett under Ledaren med stort inflytande i iransk politik. Ordförande i rådet är den tidigare presidenten Rafsanjani.

10. Rätten till arbete och relaterade frågor

Officiellt uppgår arbetslösheten till 16 procent eller 11 miljoner personer men den överstiger i verkligheten sannolikt 20 procent. Gällande femårsplan har som mål att skapa 800 000 nya jobb varje år. Den krisartade höga och stigande arbetslösheten, som drabbar allt fler unga och välutbildade personer, är en utmaning mot Irans sociala och ekonomiska stabilitet.

Självständiga fackföreningar tillåts i princip inte. Laglig strejkrätt saknas. Våldsamma demonstrationer och protester har förekommit från arbetare som inte får ut sina löner, bl.a. vid statliga företag. Strejker och demonstrationer av lärare har inte varit ovanliga. Vid dessa tillfällen har polisen ofta agerat brutalt. I maj i år skall fyrtio arbetare i staden Saquez ha arresterats efter kontakter med internationella fackföreningsrörelser.

11. Rätten till bästa uppnåelig hälsa

Rätten till grundläggande hälsovård är fastslagen i grundlagen (artikel 29), och någon åtskillnad mellan kön görs inte. Tillgången och kvaliteten på hälsovård kan variera lokalt men anses hålla en relativt hygglig standard i städerna. Även på landsbygden skall numera tillgången på exempelvis läkare vara relativt god. Nyutexaminerade läkare är skyldiga att under ett antal år tjänstgöra utanför de stora städerna. Staten försöker, av allt att döma, göra stora ansträngningar för att trygga befolkningens tillgång till hälsovård och mediciner.

Genomsnittsfamiljens försörjningssituation har dock försämrats avsevärt under senare år. Livsmedelskonsumtionen för en iransk familj har under senare år minskat avsevärt.

12. Rätten till utbildning

Irans konstitution garanterar varje medborgare rätten till utbildning. 97 procent av alla barn i åldrarna 6 – 10 år deltar i skolundervisning. Det finns dock uppgifter om att Iran försvårar flyktingbarns skolgång.

Skolelever måste i princip betala för läromaterial i de högre årskurserna. Klasserna i grundskolan är i regel mycket stora. Standarden på undervisningen anses lägre i de offentliga läroverken. Ofta låter föräldrar komplettera barnens utbildning med lektioner hos privatlärare. Åtskilliga privatskolor finns på högstadie- och gymnasienivå. Flertalet universitet är statliga.

13. Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

Iran har en BNP per capita på 1853 USD (Sverige 26 000 USD). Enligt en rapport från den iranska centralbanken uppgick de årliga utgifterna för en iransk familj till i snitt 40 miljoner rial per år (38 000 SEK) medan inkomsterna bara nådde 30 miljoner. Genomsnittsfamiljens försörjningssituation har försämrats avsevärt under senare år. 18 procent av befolkningen klassificeras som absolut fattiga med mindre än 1 USD om dagen att leva på.

Iran har emellertid ett ganska omfattande socialt skyddsnät. Basvaror som bröd och te är subventionerade och de sämst ställda erbjuds billigt boende. Ett stort antal religiösa stiftelser (bonyads) bedriver projekt för att hjälpa de fattiga.

14. Kvinnans ställning

Kvinnans ställning i Iran är underordnad mannens. Alltsedan revolutionen 1979 gäller ett strikt klädtvång för kvinnor med obligatoriskt bärande av huvudslöja. Kvinnans ställning har möjligen förbättrats något under senare år.

Ett ökat kvinnligt deltagande i det politiska livet, inom förvaltning och näringsliv kan konstateras. Det iranska parlamentet med 290 ledamöter har 8 kvinnor som dock är knutna till den konservativa majoriteten i parlamentet.

Det finns för första gången en kvinnlig vice president och två kvinnor i president Khatamis regering. Antalet kvinnliga jurister, domare, läkare,

lärare och ingenjörer ökar stadigt. Under 2002 utexaminerades kvinnliga poliskadetter för första gången sedan revolutionen. Till universiteten antas generellt fler kvinnor än män.

Kvinnan är inte jämställd i värde eller rättigheter och hennes legala situation är sårbar. Civilrätten diskriminerar kvinnor vad gäller arv (döttrar har halv arvslott jämfört med söner) och skilsmässa. Ett av de områden där kvinnans mindre värde också visar sig gäller blodspengar, d.v.s. den ersättning som betalas till en avlidens arvtagare. Det har länge framställts krav på att lagen borde ändras så att en kvinnas liv har samma värde som en mans. Den muslimska kvinnans värde är dock fortfarande hälften av mannens (jfr. kap. 4, dödsstraff). Det tidigare reformistiska parlamentet gjorde försök att förbättra kvinnans rättsliga ställning. Dessa försök, som stoppades av det konservativa Vaktarrådet, har inte vunnit något gehör i det nya konservativa parlamentet. Ett antal restriktiva åtgärder har rapporterats, bl.a. vad gäller kravet på att observera viss klädsel.

Vidare är vittnesmål från kvinna hälften värt jämfört med vittnesmål från man. De strikta klädes- och umgängesreglerna som gäller för kvinnor vittnar också om synen på kvinnan som underordnad. En kvinna måste ha tillstånd från sin make, far eller annan manlig släkting för att ansöka om pass. Giftnor kvinnor måste ha tillstånd från sin make för att få resa ut ur landet.

I tolvmiljonerstaden Teheran finns sex centra för hjälpbehövande kvinnor. Enligt dagstidningen Entekhab visar den senaste statistiken att 60 procent av iranska kvinnor misshandlas psykiskt, fysiskt eller sexuellt av sina makar och att misshandeln ofta börjar eller intensifieras vid graviditet.

Kvinnor har rätt att skilja sig från sin man, om han har allvarliga problem med missbruk av alkohol eller narkotika, om han är impotent, sinnesjuk eller oförmögen att försörja familjen. Ungefär ett av nio äktenskap uppges leda till skilsmässa. Oftast är det kvinnan som ansöker om skilsmässa. För män räcker det med att ansöka om skilsmässa utan att ange skäl. Medan muslimska män får gifta sig med icke-muslimska kvinnor är det motsatta förhållandet inte tillåtet.

I februari 2002 antog parlamentet en lag som vid skilsmässa ger kvinnor vårdnaden om sina barn oavsett kön upp till sju års ålder. Enligt tidigare lagstiftning baserad på sharia var gränsen två år för pojkar och sju år för flickor. Kvinnor vittnar ofta om hur de känner sig fångna i ett misslyckat äktenskap men inte vågar skilja sig av rädsla för att förlora

kontakten med sina barn. Laglig rätt för en kvinna att besöka sina barn efter skilsmässa finns inte utan är beroende av makens goda vilja. En kvinna saknar lagliga möjligheter att hindra sin man från att ingå tillfälliga äktenskap, s. k. sighe-förhållanden, med andra kvinnor.

Fattigdom drabbar kvinnor extra hårt. Enligt FN-uppgifter är över 15 procent av Irans hushåll en ensam mor med barn. Närmare 2 miljoner kvinnor är hemlösa och 1 miljon står utanför det sociala skyddsnätet. Som en följd har prostitutionen, som är förbjuden i lag, ökat. Enligt uppgifter från det iranska socialministeriet finns åtminstone 300 000 prostituerade i Iran. Åldern på de prostituerade blir allt lägre. Från tid till annan avslöjar myndigheterna slav- och bordellrörelser runtom i landet. Straffen blir vanligtvis prygel och långvarigt fängelse.

Som en positiv förändring under 2003 märks att flickor i segregerade skolor inte längre behöver bära huvudslöja. Annars är regeln att slöja måste bäras från 9 års ålder då flickors pubertet anses inträda. Kvinnofrågorna framträder dock alltmer på flera olika maktnivåer trots det nuvarande konservativa styret. Den rådande femårsplanen 2000 – 2004 nämner för första gången ökad jämlikhet mellan könen som ett mål. Den nya femårsplanen har ännu inte tagits av parlamentet på grund av motståndet mot det som uppfattas som antiislamiska avsnitt i planen.

Kvinnor börjar tillåtas att se på herrfotboll och herrtennis fastän från separata läktare.

Kvinnlig omskärelse förekommer inte i Iran. Det har hänt att unga ogifta flickor gripits av ordningsmakten och tvingats genomgå undersökningar om de är orörda.

Abort är i normalfallet illegalt i Iran. Endast om moderns liv är i fara eller fostret är missbildat tillåts abort.

Hedersmord förekommer i Iran. I maj 2003 i staden Isvahan skar en man halsen av sin brorsdotter sedan hon börjat sällskapa med en pojkvän. Hedersmord är dock vanligast bland nomadfolken och är en typ av brott som är illa sedda och anses även av konservativa strida mot islam. Den högste religiöse ledaren har i skarpa ordalag fördömt hedersmord.

15. Barnets rättigheter

Iran har en ung befolkning med cirka 35 miljoner under 20 år. De senaste åren har familjeplanering lett till att befolkningen ökar i långsammare takt, omkring 1,6 procent. Familjen är som regel mycket viktig i Iran och barn har en privilegierad ställning inom släkten.

Nästan alla barn vaccineras. Spädbarnsdödligheten och dödligheten för barn under 5 år har fallit till under 30 per 1000. Dödsfall i samband med förlossning har sjunkit markant. 97 procent av alla barn skrivs in för skolgång.

Antalet gatubarn i Teheran uppskattas till 30 000. De lever som skoputsare, biltvättare och tuggummiförsäljare. Många av dem dör varje månad på grund av undernäring och farliga levnadsförhållanden.

Iran har kritiserats för att inte särbehandla barn inom straffrätten. Personer under 18 år kan i princip dömas till samma straff, inklusive dödsstraff, som en vuxen. Flera minderåriga har under de senaste åren dömts till dödsstraff och avrättats. Det finns särskilda domstolar som skall ta hänsyn till den åtalades ålder men som likväl utmätt dödsstraff, senast i år.

Barnarbete förekommer i den meningen att barn ofta förutsätts hjälpa till i familjeägda jordbruk, affärer eller andra näringar. Barn som lönearbetare inom industrin förekommer knappast. Enligt lag får barn under 15 år inte arbeta.

Uppmärksammade lagförslag har gällt den lagstadgade minimiåldern för giftermål. Enligt religiösa påbud betraktas pojkar som könsmogna strax före 15 års ålder och flickor strax före 9 års ålder. Det har traditionellt också varit den lagligt tillåtna giftasåldern. Det tidigare reformistiska parlamentet ville sedan länge se en höjning till 15 för flickor och till 17 för pojkar vilket Vaktarrådet sade nej till. Efter flera månaders medling slog Expediency Council 2002 fast att gränserna bestämts till 13 för flickor och 15 för pojkar. Med särskilt tillstånd från domstol och medgivande från familjen kan flickor ändå giftas bort vid lägre ålder.

I den iranska pressen stod det 2003 att läsa om att spädbarnsförsäljare skulle ha varit verksamma på förlossningskliniker vid vissa av Teherans sjukhus, ibland i samarbete med personalen. Pressen hade intervjuat kvinnor utan möjlighet att ta hand om sina barn. Det uppgavs ha rört sig om unga ogifta kvinnor som blivit gravida och inte kunnat ordna abort. På sjukhuset skulle den blivande modern ha fått kontakt med en spädbarnsförsäljare som betalat förlossningskostnaderna och därefter sålt barnet till ett barnlöst äkta par.

I en uppmärksammat tidningsintervju uppgav en professor i sociologi att mellan 50 och 60 flickor, som rymt hemifrån, tas om hand varje dag i Teheran. Flera har hamnat i prostitution. Enligt samma källa bedöms att

det i Teheran finns cirka 100 000 prostituerade kvinnor, många i tonåren, som arbetar i någon av Teherans cirka 200 bordeller.

Under året har uppskattningsvis 15 000 personer främst ur Basij och ur islamistiska friskaror, bland dessa många minderåriga, volontärer till s. k. martyrbigader, som vill kämpa för den shiitiska saken i Irak mot USA. Sannolikt utgår sold från de religiösa stiftelserna.

16. Olika befolkningsgruppers situation

Etniska minoriteter

Iran är ett etniskt mångfacetterat land. Perserna utgör drygt hälften av en befolkningen på 70 till 80 miljoner. Andra grupper är azeritürkarna som utgör cirka 25 procent, kurderna drygt 10 procent och araberna omkring 3 procent. Dessutom finns mindre grupper som balucher och lurs. Iran hyser vidare omkring 1,5 miljoner flyktingar, huvudsakligen från Afghanistan.

Kulturellt kan flera minoriteter uppleva sig som diskriminerade. Undervisning får inte bedrivas annat än på persiska (farsi). Möjligheter till offentlig karriär är begränsade för minoriteter, som är under-representerade i offentlig förvaltning.

Iran erkänner etniska minoriteter men har varit ovilligt att särbehandla dem med hänsyn till den nationella sammanhållningen. Farsi är det enda accepterade officiella språket. Etniska minoriteter utsätts inte för förföljelse så länge de inte uttrycker krav på autonomi.

Förbättringar har skett för kurderna under president Khatami. Kurderna gav honom massivt stöd i presidentvalen 1997 och 2001. Den tidigare hårda censuren av kurdiska böcker har lättat, film och teater produceras på kurdiska. Ett kurdiskt kulturcentrum finns i Teheran. All politisk materia är dock känslig och de ökade kulturella friheterna har inte åtföljts av stärkta rättigheter på andra områden. Kurdisk separatistisk verksamhet i Iran har dock inte upphört och inte heller övergreppen mot kurderna.

Azererna är förmodligen den etniska minoritet som lider minst av diskriminering i kraft av sin numerära styrka. Likväl finns tvisteämnen, främst kulturellt betingade, som gäller rätten att använda azeriska/türkiska i skrift. Ett antal lokaltidningar i nordvästra Iran skriver på både farsi och azeri men har tidvis förbjudits att använda azeri. Skrifter på azeri med latinskt alfabet finns i mycket ringa utsträckning i Iran. Undervisning på azeri är förbjuden.

The national Liberation Movement of Iranian Azerbaijan vill se ett "Stor-Azerbaijan" som förenar iranska Azerbaijan med det självständiga Azerbaijan, vars nära band med USA och Turkiet väcker oro i Iran. Azerer löper risk att fängslas och t.o.m. avrättas om de bedriver separatistisk verksamhet.

Lors är i huvudsak bosatta i bergstrakterna i Lorestan, sydvästra Iran. De har samma etniska rötter som kurderna och deras språk bär likheter med kurdiskan.

Irans arabiska minoritet, i huvudsak shiiter, är bosatta i provinsen Khuzestan. Inga allvarliga övergrepp mot dem har rapporterats under senare år. Liksom för övriga minoriteter erkänns dock inte deras språk. Ingen undervisning sker på arabiska i småskolan och i högre årskurser studeras arabiska enbart i religiösa texter.

Sammantaget har regimens behandling av de etniska minoriteterna förbättrats under de senaste åren. Det finns en politisk vilja till förståelse och till ökad integration. Ekonomiskt har regeringen stimulerat underutvecklade områden, där flertalet etniska minoriteter är bosatta, genom bl. a. skattelättnader för företag som etablerar sig där. Politiskt är etniska minoriteter väl representerade i parlamentet och får i ökad grad chefsposter i den regionala förvaltningen. Lokalvalen har medfört ökade möjligheter till decentralisering och till bättre tillvaratagande av minoriteternas intressen även om framstegen hittills varit begränsade; i flera provinser har politiska församlingar störts av stam- och klanmotsättningar.

Religiösa minoriteter

Enligt Irans senaste census från 1996 bekänner sig 99,5 procent av befolkningen till islam. Av dessa uppges omkring 10 procent vara sunnimuslimer. Flera icke-muslimer, i synnerhet de som konverterat från Islam, vill inte öppet erkänna sin religion.

Irans konstitution slår fast att shia-islam är landets statsreligion. Det betyder bl. a. att presidenten alltid måste vara en shia-muslim. Grundlagen anger därutöver tre religiösa minoriteter som är kristna, judar och zoroastrier. Dessa har rätt att fritt utöva sin religion, garanteras fundamentala rättigheter, och har egen representation i parlamentet men deras situation i samhället är sårbar.

Inom straffrätten har dock icke-muslimer diskriminerats. T. ex. straffas en muslimsk man som är otrogen med en muslimsk kvinna med 100

piskrapp medan en icke-muslimsk man, som gör samma sak, riskerar dödsstraff.

Arvsrätten premierar muslimer. Icke-muslimer kan inte arva från muslimer. Om en icke-muslim dör och det bland hans släktingar finns muslimer kommer de att arva allt, även om de är avlägsna släktingar.

Konstitutionen verkar i hög grad betrakta religionsfrihet för icke-muslimer som ett privilegium snarare än en rättighet. Många icke-muslimer tvingas därför leva ett påfrestande dubbelliv. Enligt iransk lag är det inte tillåtet att efterforska vilken religion en person utövar eller fängsla någon enbart på grund av personens tro. Lagen åsidosätts emellertid i stor utsträckning. Sålunda måste t.ex. religionstillhörighet uppges inför anställning inom den statliga sektorn. Enligt kodifierad lagstiftning är det inte straffbart att konvertera, men eftersom den civila lagen ofta körs över av sharia-lagen och av fatwas från religiösa auktoriteter förekommer straff mot konvertiter.

I praktiken verkar det dock finnas en tolerans för konvertiter med undantag av bahaier. Iranska myndigheter bedriver knappast någon aktiv verksamhet för att komma åt personer som har konverterat men en konvertit som utsätts för förföljelse av enskilda har inte möjlighet att söka skydd hos myndigheterna. Tvärtom skulle hans fall då bli värre eftersom myndigheterna då skulle kunna börja att intressera sig för fallet. Sannolikt förhåller det sig så att om myndigheterna av annan anledning intresserar sig för en person och dessutom finner att denne har konverterat så kommer detta att användas mot honom. Så länge religionen förblir en privatsak som utövas i slutna sällskap eller i hemmen upplevs den som ett mindre hot. Den iranska grundlagen erkänner dock ingen minoritet som bedriver verksamhet mot Islam eller den Islamiska Republiken vilket i varierande grad använts mot religiösa och etniska grupper.

Sunni-muslimer utgör Irans största religiösa minoritet och uppgår enligt vissa beräkningar till över 10 procent av den totala befolkningen (i huvudsak kurder, araber och turkmener). Sunni-muslimer har genom åren påtalat diskriminering och övergrepp. Det har rört sig om bristande respekt för sunnitiska seder, vägran att utnämna sunnitiska ledare till fredagsbönen, och aktiva påtryckningar för omvändelse till shiism. Studenter i sunnitiska religiösa skolor måste göra militärtjänst medan shiitiska studenter kan slippa.

Kravaller och sammandrabbningar har förekommit mellan den sunnitiska befolkningen och polis/säkerhetsstyrkor. Fängslanden har förekommit.

Oftast torde dock övergreppen mera handla om etnisk och politisk tillhörighet. En kurdisk aktivist fångas snarare för sitt politiska engagemang än för att han bekänner sig till sunnism.

I provinsen Baluchistan är en majoritet av invånare sunniter. Flera av regionens religiösa ledare har fått sin utbildning i Saudiarabien vilket är en källa till friktion mellan Teheran och Riyadh. Situationen i Baluchistan präglas av laglöshet. Med kampen mot narkotikan som täckmantel uppges det att grova MR-övergrepp förekommer där, som får mycket liten uppmärksamhet såväl inom landet som internationellt.

Den judiska minoriteten i Iran räknade strax före revolutionen 1979 till över 100 000. De senaste åren har antalet drastiskt minskat till följd av utvandring och uppgår officiellt till 13 000 fastän inofficiella siffror ligger något högre. Trots regimens hatfyllda retorik mot Israel behandlas Irans judar relativt väl.

De kristna i Iran vars antal uppskattas till över 200 000 är ofta armenier och assyrier. 90 procent av de kristna tillhör församlingar som predikar på det egna språket. Missionerande verksamhet, att sprida biblar och andra kristna texter är förbjudet.

Protestantiska kyrkor, som aktivt försöker värva nya medlemmar har en utsatt position. De utsattes för allvarliga förföljelser i början av 1990-talet med mord på flera av sina ledare. Sådana fall har inte inrapporterats under senare år men enskilda kristna vittnar om fortsatt otrygghet, bl.a. genom att deras religion kan vara en förvärrande omständighet om de får problem med myndigheterna. Muslimer som övergått till kristendomen har i en del fall gripits och utsatts för påtryckningar att återgå till islam. Endast två protestantiska kyrkor i Iran (the Assembly of God i Teheran och i Rasht vid Kaspiska havet) har tillåtits predika på farsi.

Zoroastriernas antal beräknas till cirka 30 000. Såvitt känt utsätts de inte för kränkningar utöver de allmänna svårigheter som finns för icke-muslimer i Iran.

Bahaierna är den största religiösa minoriteten i Iran med ett uppskattat antal på 300 000. De utgör den grupp som utstår hårdast politisk och religiös förföljelse i Iran och som diskrimineras inför lagen.

Bahaierna, är i flera fall är rättslösa eftersom de inte erkänns som en religiös minoritet. Bahaierna diskrimineras ofta ekonomiskt och stängs inte sällan ute från anställning i offentlig sektor samt, i viss mån, i privat sektor. De ses som juridiskt mindre värda än muslimer (straffet för att

döda en bahai och arvsrätten favoriserar muslimer). Bahaierna förbjuds att producera och sprida sina skrifter och att predika sina läror. Deras äganderätt respekteras mindre; land och fastigheter ägda av bahaier har konfiskerats i stor omfattning. Bahaiernas begravningsplats i Teheran har successivt tagits från dem utan skälig ersättning. Bahaierna har sämre möjligheter till högre utbildning. De har små möjligheter att samlas utan att störas av polis och revolutionsgardister. Kända bahaier kallas ofta till förhör.

Det finns enligt uppgift inget centralt register omfattande samtliga bahaier i Iran. Men att bahaierna vägrar att förneka sin religion gör att de kan identifieras i kontakter med myndigheterna som kräver uppgivande av religionstillhörighet.

Under de senaste åren skall 30-40 bahaier på olika håll i Iran ha fått ägodelar konfiskerade och ha arresterats godtyckligt för att sedan släppas och ånyo arresteras etc. Domarna mot bahaierna är ofta svåra att verifiera när de avgivits muntligt utan skriftlig dokumentation. Enskilda parlamentariker uppges i privata samtal med bahaier ha varit välvilligt inställda till deras sak, men ingen har varit beredd att politiskt verka för dem. President Khatamis tid vid makten har knappast inneburit någon förändring i detta avseende. Likväl ser bahaierna en tendens till omsvängning i den allmänna opinionen. Det folkliga hat som under 1800-talet och tidigt 1900-tal resulterade i pogromer mot bahaier har försvunnit och ersatts av nyfikenhet och i viss mån respekt. Internet har erbjudit nya möjligheter för bredare grupper att ta del av den bahaiska läran.

17. Diskriminering på grund av sexuell läggning

Islamisk rätt (hodud) föreskriver grymma straff för homosexuella handlingar. För män gäller dödsstraff vid penetration och piskning vid annan form av sex. För könsumgänge mellan kvinnor utdöms 100 piskrapp för vardera parten. Potentiellt löper således homosexuella i Iran, liksom i flertalet andra muslimska länder, risk att dömas till mycket hårda straff. Beviskraven är dock höga med krav på rättrådiga vittnen eller ett erkännande från parterna inför domstol.

Såvitt känt har ingen åtalats eller dömts till spöstraff eller döden för homosexuella handlingar under senare år. Det finns rapporter om straff mot män som våldfört sig sexuellt på minderåriga manliga släktingar. Domarna har i dessa fall mera tagit fasta på inslagen av pedofili än homosexualitet.

En homosexuell person kan i Iran inte leva och agera lika öppet som i

t.ex. Sverige. Men detta gäller i nästan lika hög grad också för heterosexuella par. Offentliga uttryck av kärlek mellan vuxna individer undertrycks i Iran oavsett sexuell läggning. Sexualitet är en strikt privatsak i Iran.

Enligt vissa uppgifter skulle det inom rättsväsendet finnas en ökad tolerans för homosexualitet så länge den sker i enskildhet. Enligt andra uppgifter, åter, är mörkertalet stort när det gäller myndigheternas trakasserier mot homosexuella.

I sammanhanget kan tilläggas att könsbyte är tillåtet i Iran. Under 2002 har ett antal könsoperationer rapporterats i media utan att det väckt protester eller klagomål.

18. Flyktingars rättigheter

Iran hyser en av världens största flyktingpopulationer på cirka 1,5 miljoner personer. Sedan de afghanska flyktingarna börjat repatrieras återstår f.n. omkring 1 miljon afghaner. I takt med att arbetslösheten stiger i Iran har kraven på repatriering av afghaner i allt större omfattning gjort sig hörda.

Den näst största gruppen av flyktingar utgörs av irakier, främst kurder, från Gulfkriget 1991. Endast få flyktingar lämnade Irak under det amerikansk-irakiska kriget våren 2003 för att bege sig till Iran. Några hundratusen irakiska flyktingar lever f. n. i Iran.

Iran har ratificerat 1951 års Genève-konvention om flyktingars rättigheter och har anslutit sig till 1967 års tilläggsprotokoll. UNHCR är väletablerat i Iran med kontor runtom i landet. Även IOM är numera etablerat i Teheran. Iran blev fullödig medlem av IOM 2001. Samarbete rörande flyktingfrågor sker med Iranska Röda Halvmånen.

Flyktingar i Iran har i allmänhet behandlats väl med tillgång till hälsovård, utbildning och mat. Åtskilliga är integrerade i det iranska samhället. Flyktingars rättigheter är dock begränsade på andra områden, exempelvis får de inte utan särskilt tillstånd lämna bosättningsorten. Flyktingar, framför allt de illegala, utnyttjas också som billig arbetskraft och har små möjligheter att kräva att omfattas av arbetsrätt. Afghanska flyktingar ses ofta verksamma i grova och riskabla kroppsarbeten. UNHCR och Iran ingick i februari 2002 en överenskommelse om frivillig repatriering av illegala flyktingar. Trots detta tros deporteringar ha förekommit. Irans tredje femårsplan 2000 – 2004 anger som mål att repatriera ett ökat antal afghaner. Som en följd har Iran inte velat

registrera nyanlända afghaner som flyktingar med hänvisning till att de sökt sig till Iran av ekonomiska skäl.

Rasism är knappast utbredd i Iran. Däremot förekommer en nationell stolthet över den egna kulturen liksom, på sina håll, inslag av xenofobi och ett officiellt avståndstagande från västerländsk kultur.

19. Funktionshindrades situation

Iran, som har ett stort antal krigsinvalider efter kriget mot Irak 1980 – 1988, har gjort stora ansträngningar för att hjälpa invalidiserade och handikappade samt motverka diskriminering mot dessa grupper. Det finns ett stort antal organisationer som tillvaratar invaliders intressen. Hos samtliga större, såväl offentliga som privata arbetsgivare, måste minst 3 procent av personalstyrkan bestå av handikappade. En särskild ersättning baserad på graden av handikapp, utbetalas ur offentliga medel till handikappade.

Det är svårt att kontrollera hur dessa lagar och förordningar efterlevs. Det finns skäl att tro att detta mera handlar om ambitioner än uppfyllda mål. Iran är än så länge knappast ett handikappvänligt samhälle i vår bemärkelse. Funktionshindrade syns sällan i vardagen.

20. Oberoende MR-organisationer

Oberoende MR-organisationer motarbetas generellt i Iran. Det finns ett antal organisationer som självständigt söker slå vakt om gruppers rättigheter, t. ex. journalister och författare, men deras möjligheter att verka försvåras ofta av myndigheterna.

Islamic Human Rights Commission (IHRC) bildades 1995, dock utan att ges någon legal grund, under överinseende av högste chefen för rättsväsendet, som också har observatörsstatus i IHRC:s styrelse. IHRC kan inte anses oberoende eller anses våga agera fritt eftersom den står under politiska påtryckningar. 1996 tillskapades vad som kan liknas vid ett särskilt utskott för MR-frågor i parlamentet, känd som Commission 90 efter en paragraf i Irans konstitution. Även om detta utskott formellt finns kvar i det konservativt dominerade parlamentet har det förlorat sin roll. Både IHRC och Commission 90 tillskapades särskilt för att behandla klagomål från allmänheten gällande MR.

IHRC har framhållit att internationella MR-konventioner endast kan accepteras i den mån de inte strider mot islamska lagar och regler.

Mer än 400 NGO:s är verksamma i Iran inom en mängd skilda områden. Flera arbetar med MR-frågor. Generellt kan sägas att en majoritet av

organisationerna är svagt utvecklade och på ett initialt utvecklingsstadium men att den goda viljan inte saknas.

21. Fältverksamhet eller rådgivning på MR-området

Åtskilliga FN-organ är verksamma i Iran, däribland UNHCR, WHO, WFP, UNDP, UNESCO och UNDCP. Flera stöder MR-relaterade projekt som t. ex. samarbete med juridiska fakulteten vid Teherans universitet och kvinnoprogram på landsbygden. Stor vikt läggs vid utbildning. UNICEF samarbetar med rättsväsendet för att få till stånd ändringar i brottsbalken rörande barn under 18 år och för att förbättra kvinnornas situation. UNDP verkar för reformer och för att öka allmänhetens rättsmedvetande och för att bistå parlamentet.

Från svenskt håll finansierar Sida sedan 2002 iranskt deltagande i kurser i MR och kvinnofrågor med ersättning för resa och uppehälle.

Ett antal länder ger bilateralt stöd till NGO som är verksamma på MR-området.

Internationella NGO:s har svårt att få visum till Iran. Human Rights Watch ses som ett organ lydande under USA och är persona non grata.

Organisationerna ODVV (Organization for Defending Victims of Violence) och ICSORC (Iranian Civil Society Organization Resource Center) arbetar med rehabilitering av personer som utsatts för tortyr respektive bedriver verksamhet för att stärka det civila samhället. Båda organisationerna, som har stöd från iranska regeringen, från FN och bilateralt, har visat intresse av närmare kontakter med utländska, inte minst svenska, NGO.

